

**PLUTARKHOS, SPARTA VE GNOMİK YAZIN:
SPARTALI KADINLARIN SÖYLEMLERİ
(LACAENARUM APOPTHHEGMATA)**

PLUTARCH, SPARTA AND GNOMIC LITERATURE:
SAYINGS OF SPARTAN WOMEN

Ayşe YAKUT* -Nalan BURULDAĞ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 14 Temmuz 2023
Kabul: 4 Eylül 2023

Article Info

Received: July, 14, 2023
Accepted: September, 4, 2023

Öz

Bu çalışmada Roma İmparatorluk Çağı'nda yaşamış olan Plutarkhos'un Spartalı Kadınların Söylemleri (Lacaenarum Apophthegmata) adlı eserine odaklanılmış, yazarın anlatıları ve aktarımları çerçevesinde Spartalı kadınların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma iki ana kola ayrılmaktadır: İlk olarak "apophthegma" sözcüğü etimolojik olarak incelenip bu sözcüğün gelişimiyle ilgili değerlendirmelere ve tartışmalara yer verilmiş ayrıca zamanla gnomik bir işlev kazanan sözcüğün Sparta toplumuyla özdeşleştirilmesinden bahsedilmiştir. İkinci olarak ise Plutarkhos'un Spartalı Kadınların Söylemleri adlı eserinde geçen Spartalı kadınlara ait söylemler ile anekdotlar değerlendirilmiştir. Plutarkhos bu eserde ahlaki erdemlerle donatılmış ve vatansever olan Sparta kadınlarını ele almış ayrıca Spartalı anneleri, kendi oğullarına savaşa teşvik eden sözler söylerken tasvir etmiştir. Burada çizilen Sparta kadını imajında kadınlara ilişkin olarak "iffetlilik", "ölçülülük", "evi iyi idare etme" gibi erdemler belirtilmiştir ancak eserde baskın olarak Spartalı kadınların öncelikli amacının çocuk doğurmak ve onları vatana layık bir şekilde yetiştirmek olduğu dikkat çekmektedir. Spartalı kadınların, çocuklarının "cesaret" ve "vatanseverlik" gibi Sparta toplumunun başat erdemleri yolunda eğitilmelerinde büyük sorumluluk taşıdıkları anlaşılmaktadır. Sparta kadınının payına düşen bu rol, elbette Sparta toplumunun savaşçı niteliğiyle ilintilidir ve bu rolün Spartalı kadınları önemli bir sosyal statüye taşıdığına şüphe yoktur. Plutarkhos, Spartalı kadınlara ait gnomik söylemleri eserinin ana konusu yaparak bir yandan

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi; Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü; Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; asonmez@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0001-9448-463X; Ankara-Türkiye.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi; Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü; Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; nergun@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3931-4544; Ankara-Türkiye.

Sparta'nın ideolojik exempla olarak kullanılması geleneğini sürdürmüş bir yandan da Spartalı kadınlara atfedilen annelik idealinin Roma dünyasında imrenilen bir olgu olması münasebetiyle ahlaki bir misyonla Roma toplumuna hitap etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Plutarkhos, Spartalı Kadınlar, Apophthegma, Gnomik Yazın*

Abstract

This study focuses on Plutarch's Sayings of Spartan Women (Lacaenarum Apophthegmata) and makes a general evaluation of the Spartan women within the framework of the author's narratives and references in his work. The study is divided into two main parts: firstly, the word "apophthegma" is analyzed etymologically, and the evaluations and discussions about the semantic field of the word are reviewed; it is also mentioned that the word, gained a gnomic function over time, was identified with Spartan society. Secondly, sayings and anecdotes attributed to the Spartan women in Plutarch's Sayings of Spartan Women are evaluated. In his work Plutarch deals with the Spartan women, who are patriotic and endowed with moral virtues; he describes Spartan mothers talking about or to their sons as the enforcers of the warrior ethos. In the image of the Spartan women here, "chastity", "moderation", and "management of the household" were mentioned as the most important virtues of Spartan women; but this work particularly introduced the idea that the primary role of the Spartan women was to give birth healthy children and shape their offspring as a strong warrior in the Spartan army. It is understood that the Spartan women had a great responsibility in raising their children and instilling in them the ethico-political values of Spartan society, such as "courage" and "patriotism". This role of Spartan women was related to the warrior culture and system of Spartan society, and there is no doubt that it carried the Spartan women to an important social status. Plutarch, on the one hand, maintained the tradition of using Sparta as an ideological exempla by collecting the gnomic sayings of Spartan women; he, on the other hand, addressed Roman society with moral mission because the ideal Spartan motherhood as a service to the state was an admirable phenomenon in the Roman World.

Keywords: *Plutarch, Spartan Women, Apophthegma, Gnomik Literature*

M.S. yaklaşık 46 yılında, İmparator Claudius Dönemi'nde Boiotia'nın Khaironeia kasabasında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Plutarkhos, Yunanistan'ın siyasal bağımsızlığını yitirdiği ve Roma egemenliği bünyesinde kültürel varlığını sürdürdüğü bir çağda yaşamıştır. Plutarkhos, Yunan bilgelğine düşkün bir genç olarak Atina'da retorik ve felsefe eğitimi almış ve Platoncu filozof Ammonios'un öğrencisi olmuştur. Uzun ve verimli bir yaşam süren Plutarkhos'un büyük oranda günümüze ulaşmış yazılarının yelpazesi oldukça geniştir. Plutarkhos'un iki ana bölüme ayrılan *corpusunda* Ἠθικά/*Moralia (Ahlaki Meseleler)* başlığı altında felsefe, din, tarih, ahlak, doğa bilimi, pedagojik yazılar, edebiyat ve retorik çalışmalarını içeren, ahlaki ve felsefi yönü ağır basan eserler yer alırken Βίοι

Παράλληλων/Vitae Parallelae (*Paralel Yaşamlar*) adı altında ise karakterleri, doğaları ve siyasi kimlikleriyle birbirini anıştıran ünlü bir Yunan ve Romalı kişinin yaşamlarını ele aldığı ve ardından bir karşılaştırmayla düzenlediği biyografik-tarihî nitelikli yaşam öyküleri yer alır. Plutarkhos günümüze öylesine dolgun bir miras bırakmıştır ki kendisinin bir yazardan çok bir sözlük gibi kullanılageldiği ve “bir insanın bir kitaplığa bedel olabileceğinin” örneği olduğu¹ söylenir. Nitekim Avrupa Edebiyatı’nda pek az yazarın etkisi ve popülerliği Plutarkhos’unki kadar uzun sürmüştür. Rönesans’tan itibaren Plutarkhos’un yazıları, ahlaki örnekler sunan en önemli kaynaklardan biri olarak kabul görmüş ve onun pek çok anlatısı, ortak kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Ancak 19. yüzyılda klasik ahlakın devlet yaşamındaki önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte Plutarkhos’a karşı duyulan ilgi azalmaya başlamıştır.² Buna karşın aynı yüzyılda filozof Nietzsche, tarihselciliğin yükselişe geçmesi konusunda okuyucularına uyarıda bulunurken şöyle demiştir: “Ruhlarınızı Plutarkhos’la doldurun, onun kahramanlarına inanarak kendinize inanmaya cesaret edin”.³

I

Plutarkhos’un eserlerinin bir kısmı Sparta toplumu ve Spartalı devlet adamları üzerinedir. Bunlardan Sparta’ya ilişkin olanlar arasında en yankı uyandıranı, Sparta’nın efsanevi yasa koyucusu Lykurgos ve onun icraatı üzerine olan *Lykurgos* adlı eserdir. Platon’un *Devlet* adlı eserine benzer nitelikte olan bu eser, mal-mülk, eğitim, ahlak, yeme-içme, savaş gibi toplumsal bir varlık olan insanı ilgilendiren pek çok konuyu ele alır. Bu eser dışında Plutarkhos’un Peloponnesos Savaşı’nın galibiyetinde büyük payı olan Spartalı komutan Lysandros’u anlattığı *Lysandros* ve Peloponnesos Savaşı’nı takip eden Sparta egemenliği sürecinde kilit bir rol üstlenen Sparta kralı Agesilaos üzerine olan *Agesilaos* adlı eserleri; M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış, ikisi de Sparta kralı olan IV. Agis ve III. Kleomenes’in Lykurgos yasalarını unutan ve yozlaşma içine düşen Sparta’yı yeniden ayağa kaldırmak amacıyla üstlendiği reformcu girişimlerine yer verdiği *Agis ve Kleomenes* adlı eserleri birebir Sparta’yla ilişkilidir. Bunların dışında Sparta disiplinine hayranlık duyan, Atina demokrasisinin iyileştirilmesi safhasında M.Ö. 318 yılında

¹ Azra Erhat, “Önsöz: Lykurgos’tan Castro’ya”, *Plutarkhos: Lykurgos’un Hayatı*, çev. S. Eyüboğlu-V. Günyol, Çan Yayınları, İstanbul 1967, s. 7.

² Wessel Krul, “Painting Plutarch: Images of Sparta in the Dutch Republic and Enlightenment France”, ed. W. Velema-A. Weststeijn, *Ancient Models in the Early Modern Republican Imagination*, Brill, Leiden and Boston 2018, s. 157.

³ Friedrich Nietzsche, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*, çev. M. Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 51.

ölüme gönderilen Atinalı komutan Phokion hakkında yazılan *Phokion* adlı eserde de Sparta'ya ilişkin bazı değiniler yer almaktadır.

Sparta sisteminin eleştirilen bazı yönleri olsa da Sparta denilince akla gelen bilge bir yasa koyucunun iyi düzenlenmiş bir devleti neredeyse yoktan var edebileceği yönündeki düşünce, tüm ahlakçılar için cezbedici olmuştur.⁴ Plutarkhos da kendi öncellerinin izinde bu çekiciliğe kapılanlardandır. Atina demokrasisinin yozlaşmasıyla korkunç bir zorbalığın eline düşen Atina tablosu karşısında özellikle Platon, bireycilikten toplumculuğa gitmekten başka bir yol olmadığını anlamıştır; tek toplumcu düzenin Sparta olması da onun örnek olarak incelenmesi ve tartışılmasının nedenidir.⁵ Platon, devlet anlayışında Sparta'yı örnek model olarak kullandığına dair bir ifadede bulunmasa da ideal devlet anlayışında dolaylı veya dolaysız olarak Sparta'nın devlet anlayışını anımsatan pek çok yapılanmaya yer vermiştir.⁶ Plutarkhos da Lykurgos'un getirdiği bazı düzenlemeleri Platon'un benimsediğini dile getirir.⁷ Platon'un *Devlet* ve *Yasalar* adlı eserleri yazarken Sparta'nın toplumsal düzenini göz önünde bulundurduğu ve bu toplumun pek çok yanını örnek aldığı, ardından Ksenophon ve Aristoteles'in de bu etkiyle Sparta devletini inceleyen birer eser yazdığı söylenebilir; bu durumda Plutarkhos'un öncellerinin izinden gitmesi akla uygun gelmektedir.⁸ Özellikle ekonomik ve toplumsal örgütlenme biçimi bakımından Plutarkhos'un Sparta temsiline, Platon'un devlet unsurlarıyla örtüşmesi⁹ de bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Plutarkhos'un seriler şeklinde yazdığı *Vitae Parallelae* adlı eserinin içinde doğrudan veya dolaylı yoldan yapılan Sparta incelemelerinin dışında *Moralia*'da da Spartalılara ilişkin bölümler yer alır: Bunlar, Spartalı erkek ve kadınların özlü sözlerinin yer aldığı kısa hikâyeleri ve Sparta geleneklerine ilişkin anlatıları içeren bir koleksiyon oluşturur. Bu koleksiyon, elyazmalarında *Ἀποφθέγματα Λακωνικά/Apophthegmata Laconica* (*Spartalıların Söylemleri*) başlığı altında birbiri ardı sıra devam eden

⁴ Krul, 2018, s. 160.

⁵ Erhat, 1967, s. 10.

⁶ Ernest Gottlieb Sihler, "Aristotle's Criticisms of the Spartan Government", *The Classical Review*, 7/10, 1893, s. 441. Platon ve Sparta'yla ilişkili olarak özellikle bk. Elizabeth Rawson, *The Spartan Tradition in European Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1969, s. 61-71.

⁷ Plut. *Lyc.* 31.

⁸ Erhat, 1967, s. 8.

⁹ Dylan Futter, "Plutarch, Plato and Sparta", *Akroterion*, S. 57, 2012, s. 50. Bu konuda bk. Sihler 1893; Futter 2012; Malcolm Schofield, "Plato, Xenophon, and the Laws of Lycurgus", *Polis*, S. 38/3, 2021.

bölmelerden oluşur.¹⁰ Ancak ilgili eser, Stephanus'un 1572 tarihli edisyonunda şu şekilde üçe ayrılmıştır: İsimleri bilinenler alfabetik düzende ve anonim olanlar en sonda olmak üzere Spartalı erkeklerin söylemlerinin yer aldığı anlatılar (Ἀποφθέγματα Λακωνικά/*Apophthegmata Laconica* [208B-236E]); Spartalılara özgü davranışların ve geleneklerin anlatımı (Τὰ Παλαιὰ Τῶν Λακεδαιμονίων Ἐπιτηδεύματα/*Instituta Laconica* [236F-240B]); Spartalı kadınlara ait söylemlerin yer aldığı anekdotlar (Λακωνῶν Ἀποφθέγματα/*Lacaenarum Apophthegmata* [240C-242A]).¹¹ *Apophthegmata Laconica*'da adları bilinen 68 Spartalı ünlü kişiye ait 344, bunların ardından adları bilinmeyen kişilere (*anonymi*) ait 72 madde olmak üzere toplam 416 madde bulunmaktadır. İlgili eserde, söylemlerine en fazla yer verilen kişiler sırasıyla Agesilaos (79), Lykurgos (31), I. Agis (18), I. Kleomenes (18), Leonidas (15) ve Lysandros'tur (15). *Lacaenarum Apophthegmata*'da ise adları bilinen 5 kadına ait 11 madde ve 29'u adları bilinmeyen kadınlara ait olmak üzere toplam 40 madde yer almaktadır.¹²

Eski Sparta erdemlerinin hayranı olan Plutarkhos'un, *Apophthegmata Laconica*'da yer verdiği anlatıların bir kısmı *Vitae Parallelae* serisindeki (özellikle *Agesilaos*, *Lykurgos* ve *Lysandros*'ta) bilgilerle örtüşmektedir. Örneğin *Lykurgos*'ta ve *Apophthegmata Laconica*'da yer alan Lykurgos'la ilgili anlatıların aynı düzende olduğu belirtilmiştir.¹³ *Apophthegmata Laconica* ile *Lysandros* ve *Agesilaos* eserleri arasında da benzer bir bağlantının varlığına dikkat çekilmektedir.¹⁴ Bu ve benzeri bağlantılar, Plutarkhos'un *Apophthegmata Laconica*'yı ilgili seride yer alan Spartalı ünlü kişilerin biyografilerinde araç olarak kullanmak üzere oluşturduğu yönünde

¹⁰ Philip Austin Stadter, "Plutarch's Compositional Technique: The Anecdote Collections and the Parallel Lives", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, S. 54, 2014, s. 666, n.2.

¹¹ Bk. Frank Cole Babbitt, *Plutarch's Moralia*, III, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1961, s. ix-xii; Eugène Napoléon Tigerstedt, *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*, II, Uppsala 1974, s. 17; Stadter, 2014, s. 668, n.8. Elyazmalarında Sparta'yla ilişkili olan bu eserler, Ἀποφθέγματα Λακωνικά/*Apophthegmata Laconica* adındaki tek bir koleksiyonun içinde yer almaktadır (Stadter, 2014, s. 666, n.2).

¹² Richard John Alexander Talbert, *Plutarch on Sparta*, Penguin Classics, London 2005, s. 107; Stadter, 2014, s. 668; Timothy M. Olinski, *The Apophthegmata Lakonika and Greek Perceptions: Identifying Authentic Spartan Traits from the Spartan Mirage*, Master Thesis, Queen's University Kingston, Ontario: Canada 2016, s. 11.

¹³ Wilhelm Nachstädt, "Das Verhältnis der Lykurgvita Plutarchs zu den Apophthegmata Lycurgi und den Instituta Laconica", *Bericht über die Sitzungen des Philologischen Vereins*, Berlin 1935, s. 3-5.

¹⁴ Konrat Ziegler, *Plutarchos von Chaironeia*, Druckenmüller, Stuttgart 1949, s. 229. Bu konuda bk. Stadter, 2014. Bahsi geçen örtüşmeden ötürü Plutarkhos'un *Apophthegmata Laconica*'da geçen bazı anlatıları, *Lykurgos* üzerine olan bir biyografik eserden ve Sparta'nın *politeiası* üzerine olan bir eserden aldığı ve genişlettiği yönünde değerlendirmeler de söz konusudur (Tigerstedt, 1974, s. 243).

bir düşünce doğurmuştur.¹⁵ Ayrıca Plutarkhos'un *Apophthegmata Laconica*'yı ilk başta bir müsvedde olarak hazırlayıp burada *Vitae Parallelae* adlı seri eserinin bazı bölümlerinde kullanmayı planladığı anlatılara yer verdiği düşünülmektedir.¹⁶ Plutarkhos'un *Apophthegmata Laconica*'da yer verdiği bazı anlatıları, *Vitae Parallelae* serisinden başka eserlerde de tekrar ettiği bir gerçektir ancak söz konusu eserin *Vitae Parallelae*'dan bağımsız bir eser olarak gerçek anlamda Plutarkhos'a ait olduğu kabul edilir.¹⁷ Plutarkhos ilk aşamada kendi okumalarından yola çıkıp Spartalılarla ilgili pek çok anekdot toplamış ve onları alfabetik düzende sıralamıştır; belki bazı anekdotları daha eski koleksiyonlardan bulmuş olabilir. Spartalı erkeklerle Spartalı kadınların söylemlerinin yer aldığı anekdotları ve Sparta gelenekleriyle ilgili anlatıları ayrı ayrı dosyalamıştır. Bunun sonucunda neredeyse 500 maddeden oluşan bir koleksiyon oluşmuştur. Yazar ikinci aşamada *Vitae Parallelae*'da kullanacağı baş karakterlerle ilgili maddeleri yeniden düzenleyip bunları eserinde kullanmış olmalıdır.¹⁸ O halde *Vitae Parallelae* İmparator Traianus'un dönemine (M.S. 98-117) tarihlendirildiği için bir bütün olarak *Apophthegmata Laconica* bu tarihten önceye ait olmalıdır.¹⁹

Apophthegma (ἀπόφθεγμα) sözcüğü, “ses çıkarmak, konuşmak, söylemek” anlamlarına gelen φθέγγεσθαι fiilinden gelir; hayvanların uluması, şimşek gibi doğa olaylarının ya da borazan gibi nesnelerin çıkardığı yüksek ve keskin bir sese işaret eder. Fiilin önündeki ἀπο- edatı, sesin şiddetine vurgu yapmaktadır;²⁰ bu edatın “ses, konuşma, deyiş” anlamlarına gelen *phthegma* (φθέγμα) sözcüğünü güçlendirme amacına hizmet ettiği görüşü olası kabul edilmektedir²¹ ancak söz konusu edatın “yeniden, tekrar” anlamlarından

¹⁵ Babbitt, 1961, s. 4, 240.

¹⁶ Philip Austin Stadter, “Notes and Anecdotes: Observations on Cross-Genre Apophthegmata”, ed. A. G. Nikilaidis, *The unity of Plutarch's work: “Moralia” themes in the “Lives”, features of the “Lives” in the “Moralia”*, Walter de Gruyter, Berlin 2008, s. 53-54; Stadter, 2014, s. 670-671.

¹⁷ Stadter, 2014, s. 667. Tartışmalar için bk. Mark Beck, *Plutarch's Use of Anecdotes in the Lives*, PhD Dissertation, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1998, s. 19-29.

¹⁸ Stadter, 2014, s. 669-671.

¹⁹ Beck, 1998, s. 21.

²⁰ Bk. Wilhelm Gemoll, *Das Apophthegma: Literarhistorische Studien*, Leipzig 1924; Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches wörterbuch*, II, Heidelberg 1970, s. 1012; Beck, 1998, s. 17.

²¹ Örneğin Latincedeki *declamo* fiilinde *de-* edatının *clamo* fiilinin anlamını güçlendirdiği ya da Almandaki *ausspruch* kelimesindeki *aus-* ekinin kattığı anlam gibi; Joseph Russo, “Prose Genres for the Performance of Traditional Wisdom in Ancient Greece: Proverb, Maxim, Apothegm”, ed. L. Edmunds, R. Wallace, *Poet, Public and Performance in Ancient Greece*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1997, s. 59.

hareketle *apophthegma* sözcüğünün “karşılık/yanıt verme” anlamına gelebileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır.²²

Apophthegma sözcüğü için terimsel olarak ilk tanımlama, geç yüzyıllarda Sideli hatip Troilos tarafından şu şekilde yapılmıştır: Ἀπόφθεγμά ἐστὶ λόγος σύντομος καὶ εὖστοχος (*Apophthegma*, kısa ve anlamlı bir söylemdir).²³ Ancak edebî metinlere bakıldığında *apophthegma* sözcüğü ilk kez Ksenophon'da geçer; Ksenophon, Peloponnesos Savaşı'nın son perdesinde etkin bir rol oynayan Atinalı devlet adamı Theramenes'in infaz anını anlatırken ölümle yüz yüze geldiğinde bile sağduyusunu yitirmeyen Theramenes'in son sözlerini ἀποφθέγματα olarak adlandırır.²⁴ Aristoteles de Yedi Bilgelerden biri olan Pittakos'un bir sözü için ἀπόφθεγμα der.²⁵ Bu iki yerdeki kullanımda da *apophthegma* “zekice (söylenmiş) söz” anlamını taşır.²⁶ Buna rağmen *apophthegma* sözcüğü zamanla anlam olarak genişlemiş ve edebî mecrada teknik bir terime dönüşmüş olmalıdır. Başlangıçta “zekice (söylenmiş) söz” anlamına gelen *apophthegma* sözcüğü, daha sonra özellikle ünlü kişilerin ağzından aktarılan ortak değer ve normları ifade eden, yaratıcı ve bilgelikle dolu deyişlere evrilmiş ve özlü söylemler içeren anekdotlar hâline bürünmüştür.²⁷ *Apophthegma*, ...λέγεται... ya da ...ἔφασαν... gibi sözlü geleneğe ilişkin kalıplarla donanmış ve anekdot şeklinde kullanılagelen bir edebî tür hâline gelmiştir; bu yaratıcı etkinlik, özlü düşünceleri “muhafaza

²² Tartışmalar için bk. Russo, 1997, s. 59; Denis Michael Searby, “The Unmentionable Apophthegm: An Overview of the Pagan Greek Tradition”, ed. S. Ashbrook Harvey, Th. Arentzen, H. Rydell Johnsén- A. Westergren, *Wisdom on the Move: Late Antique Traditions in Multicultural Conversation. Essays in Honor of Samuel Rubenson*, Brill, Leiden 2020, s. 76 ve n. 5.

²³ Otmar Schissel, “ἀπόφθεγμα bei Troilos von Side”, *Byzantinische Zeitschrift*, S. 28, 1928, s. 250 (aktaran: Jan Fredrik Kindstrand, *Anacharsis: The Legend and the Apophthegmata (Studia Graeca Upsaliensia, 16)*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981, s. 100); bk. Françoise Frazier, “La tradition antique de l'apophthegme, ou à la recherche de l'apophthegme antique”, *Littérature classiques* n° 84, 2014, s. 27, n. 29 ile birlikte. Bir gelenek olarak bilge ve nükteli Yunanlara atfedilen *apophthegma* için klasik kaynaklarda teknik bir tanımlama yapılmamıştır (Searby, 2020, s. 75). Ancak özellikle retorik üzerine yazılarını oluşturmuş olan yazarların *khreia* (χρεία) ile ilgili yaptığı tanımlamaların *apophthegma* için de uygun olduğu söylenebilir ve iki kavramı birbirinden ayırmak oldukça zordur (Kindstrand, 1981, s. 100). *Apophthegmata* ve *khreia*ın tanınan bir kişinin sözlerini veya eylemini iletme amacı güden kısa deyişleri tanımlamak için kullanıldığı söylenebilir (Denis Michael Searby, “Greek Collections of Wise and Witty Sayings”, ed. Alessandro Bausi, *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction*, COMSt, Hamburg 2015, s. 443). *Khreia* hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Denis Michael Searby, “The Fossilized Meaning of Chreia as Anecdote”, *Mnemosyne*, S. 72, 2019, 197-228.

²⁴ Xen. *Hell.* 2.3.56.

²⁵ Aristot. *rhet.* 1389a 16.

²⁶ Russo, 1997, s. 59.

²⁷ Russo, 1997, s. 50; 59.

etme” yoludur ve bilgeliğin sergilenmesi niteliğini taşır.²⁸ *Apophthegmaların* en temel özelliği, kısa ve önemli bir kişiye ait olmalarıdır; bunların hepsi tarihsel bir kişiliğe veya etnik bir karaktere ait kısa, vurgulanan söylemler içerir; bu söylemler çoğu zaman da ilgili kişinin bir soruya verdiği yanıtı²⁹ ve gnomik bir özelliğe sahiptir.

Kısa ve öz, bilmece tarzında, nükteli, akıllıca deyişi simgeleyen belirleyici unsurlarıyla *apophthegma* sözcüğü genellikle ahlaki bir kapsam taşır.³⁰ Sözcüğün bilgelik niteliği taşıyan kısa ve özlü anlatımı, özellikle Sparta toplumuyla özdeşleşmiştir. Spartalılar kısa deyişleriyle anlamlı düşünceleri ifade eden bir toplum olarak nam salmıştır. Onların bilgelik dolu özlü deyişleri o denli hayranlık uyandırmış ki bir söylem biçimi olarak Sparta'nın öncülüğünde “Lakonik deyişler” (τὰ Λακωνικά ἀποφθέγματα) terimi literatüre girmiştir. Terimin varlığı ilk kez Aristoteles tarafından belgelenmiştir. Aristoteles bir ifadenin anlaşılır olmadığı yerde söz konusu ifadenin dile getiriliş nedeninin kısa ve öz olarak eklenmesi gerektiğini söyler ve bu gibi durumlarda Lakonik ve bilmece tarzı deyişlerin uygun olduğunu ifade eder; bu tanımlamasına örnek olarak da Stesikhoros'un Lokrislilere söylediği sözleri aktarır: “Ağustosböceklerinin yerde ötmelerini istemiyorsan küstahlıktan kaçın”.³¹ Stesikhoros'un bu sözü, aslında Lokrislilere Rhegion'un hâkimiyet alanına geçmemeleri konusunda bir uyarı niteliği taşır çünkü eğer böyle bir işe kalkışırlarsa kendi toprakları harap edilecek ve ağustosböceklerinin üzerinde şarkı söyleyebilecekleri ağaçlar yok olacaktır.³² Bu örnekte Stesikhoros'un Lokrislilere vermek istediği asıl tavsiye, onların küstahlıktan kaçınmaları gerektiğidir; bu da bilmece tarzında, kısa ve özlü bir deyişle izah edilmiştir.³³

Kısa ve özlü anlatım tarzının Spartalılarla özdeşleşmiş olduğunu kanıtlayan değiniler daha eskiye gitmektedir. Örneğin Herodotos'un anlatısında Anakharsis adında biri, İskit kralı tarafından Yunanistan'a gönderilmiş, oradan döndüğünde krala, ihtiyatla konuşan ve dinleyenlerin yalnızca Spartalılar olduğunu söylemiştir.³⁴ Bu ifadeler, Sparta'nın kısa ve özlü anlatımına bir gönderme olarak algılanmış ve dolayısıyla Herodotos'un

²⁸ Russo, 1997, s. 57; s. 62; s. 64.

²⁹ Searby, 2020, s. 81.

³⁰ Kindstrand, 1981, s. 100.

³¹ Aristot. *rhet.* 1394b 34.

³² Nigel James Nicholson, *The Poetics of Victory in the Greek West: Epinician, Oral Tradition, and the Deinomenid Empire*, Oxford University Press, Oxford; New York 2016, s. 130.

³³ Searby, 2020, s. 81.

³⁴ Hdt. 4.77.

da Lakonik deyişleri ima ettiği kabul edilmiştir.³⁵ Platon'un *Protagoras* adlı eserinde Sokrates Spartalıların kısa sözler söylemeye düşkün olmalarından hayranlıkla bahsederek en sıradan birinin bile konuşmasının son derece kuvvetli, tesirli ve manalı olduğunu söyler. Kısa ve anılmaya değer özlü söylemleri olan Miletoslu Thales, Mytileneli Pittakos, Prieneli Bias, Solon, Spartalı Khilon gibi adamların Sparta eğitiminin hayranı ve müptelası olduğunu belirterek bunların bilgeliklerinin Spartalılarınkine benzediğini ifade eder.³⁶ Ayrıca burada Sokrates tarafından, *ὁ τρόπος ἦν τῶν παλαιῶν τῆς φιλοσοφίας, βραχυλογία τις Λακωνική*, yani eskilerin felsefesinin Lakonik kısa sözler tarzında olduğunu söylenmesi,³⁷ kısa ve özlü söz söylemenin Spartalılarla özdeşleştiğinin bir göstergesidir. *Περὶ Ἀδολεσχίας/De Garrulitate (Konuşkanlık/Gevezelik Üzerine)* adlı eserinde Plutarkhos da Lakonik deyişlere hayranlığını dile getirir. Plutarkhos'un burada sözünü ettiği "en kısa ifade yoluyla en yoğun düşüncüyü verme" (*πολὺς νοῦς ἐν ὀλίγῃ λέξει*) yöntemi,³⁸ kendi koleksiyonu olan *Apophthegmata*'yı oluşturmasına vesile olmuş olmalıdır. Plutarkhos, kısa ve özlü konuşanların ve kısa bir konuşmaya çok anlam sığdırabilenlerin daha çok beğenildiğini ve bunların ölçsüz, inatçı konuşmacılardan daha bilge göründüklerini ifade eder.³⁹ Bu bağlamda Spartalıların abartıya kaçmayan konuşmalarından ve özlü söze benzer konuşma tarzlarından hayranlıkla söz eder.⁴⁰

Bir söylem biçimi olarak "Lakonik deyişler" adlandırmasının yaratımı ve hem Plutarkhos'un eserlerinde hem de daha eskiye dayanan edebî gelenekte Spartalıların bilgelik yüklü konuşmalarından takdirle söz edilmesi, Sparta toplumunun bilgeliğiyle tüm Yunan dünyasında hayranlık uyandırdığının da bir göstergesidir. Sparta toplumu Yunan dünyasında yasaları, gelenekleri, galibiyetleri, mağlubiyetleri, ünlü kişilikleri, sıradan kişilikleri, kadını ve erkeğiyle önemli bir yer teşkil etmiştir.⁴¹ Öyle ki Spartalıların ağızdan aktarılan özlü söylemler sadece Sparta'da değil, tüm Yunanistan'da büyük bir hayranlık uyandırmış ve kulaktan kulağa yayılmıştır. Klasik edebiyatın pek çok alanında da Spartalılara ait özlü söylemlere yer verilmiş ve böylece "Sparta (Lakonya) söylemleri" adında gnomik bir tür ortaya çıkmıştır. "Sparta söylemleri" terimi özellikle bir koleksiyona ait olarak *Corpus Plutarcheum*'da karşımıza çıkmaktadır.⁴² Bu nedenle de gnomik bir tür olarak

³⁵ Rawson, 1969, s. 19-20.

³⁶ Plat. *Prot.* 342d-343b.

³⁷ Plat. *Prot.* 343b.

³⁸ Plut. *de garr.* 510e.

³⁹ Plut. *de garr.* 510e.

⁴⁰ Plut. *de garr.* 510f.

⁴¹ Tigerstedt, 1974, s. 16-17.

⁴² Tigerstedt, 1974, s. 16-17.

apophthegmanın tarihçesi üzerine yapılan çalışmalarda bu türün Spartalılarla ilişkili olarak Plutarkhos'un *Apophthegmata* koleksiyonuyla başladığı ifade edilir.⁴³

Plutarkhos'un bir bütün olarak *Apophthegmata* koleksiyonunda yer verdiği Spartalılara ilişkin anlatıları, ismi belli veya anonim bir şahıs hakkındaki kısa hikâyelerdir ya da söz konusu şahsa ait bir soruya cevap niteliği taşıyan bir söylemdir. Bu söylemlerin klasik biçimi: "sorulduğunda ... dedi" (ἐρωτηθεὶς εἶπε) şeklindedir. Esas olan bu söylenendir; unutulmaması gereken ve kulaktan kulağa yayılan da budur.⁴⁴ Tüm kentler içinde Sparta, erdemini gerçek yuvası olarak gösterilir; Spartalılar iç anlaşmazlıklar olmadan birbirlerine erdem yoluyla bağlı olarak yönetilirler; Plutarkhos'un söz konusu koleksiyonunda da yasalara saygılı, erdemli, ölçülü, sade, ahlaklı, vatansever, yalın ve gerçekçi Spartalı vurgulanır.⁴⁵ Bu tabloda erkek olsun kadın olsun Spartalıların erdemleri saftır; örneğin Agesilaos, düşman bir kent kuşatılırken tutkulara gem vurmamak gerektiğini düşündüğü için bir delikanlıyı öpmekten vazgeçmiştir.⁴⁶ Spartalı kadınlar da erkeklerden daha az erdemli değildir; örneğin köle olarak satılan bir kadına neyi bildiği sorulduğunda "Sadık olmayı" cevabını verir;⁴⁷ yoksul bir kıza çeyizi sorulduğunda "Ailemden aldığım terbiye" der.⁴⁸ Plutarkhos'un eserlerinde Spartalılara ait olduğu dile getirilen bu gibi anlatı ve söylemler, Sparta'nın ve Sparta yurttaşlarının imajını çizer.⁴⁹

⁴³ Franz Hubert Robling - Christoph Strosetzki, "Apophthegma", *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, S. 12/1, 1992, s. 824; bk. Beck, 1998, s. 19. Ama yazın dünyasında genel olarak *apophthegma* geleneği, olasılıkla en geç Erken Hellenistik Çağ'da başlamış; Orta Çağ ve sonrasında da varlığını sürdürmüştür (Searby, 2020, s. 75). Özellikle Hellenistik Çağ'dan Plutarkhos'a kadar olan süreçte hatta Geç Antik Çağ'dan Orta Çağ'a değin kısa anekdotların yer aldığı eserlerin başlığında *apophthegmata* sözcüğü tercih edilmiştir (Searby, 2019, s. 204-205; Searby, 2020, s. 88). Örneğin bir devlet adamı ve Peripatetik filozof olan Phaleronlu Demetrios (M.Ö. 350-280), Yedi Bilgelere ait deyişleri derlediği eseri için bu başlığı kullanmıştır: Τῶν ἐπτὰ σοφῶν ἀποφθέγματα. *Bibliotheca*'da (cod. 161) Photios'un aktarımına göre, sofist Sopater'e (M.S. 4. yüzyıl) ait eserde bazı alıntıların ἐκ τῶν Διογένοους τοῦ κωνικοῦ ἀποφθεγμάτων ve anonim bir koleksiyon olan ἐκ τῶν σπουδαίων ἀποφθέγματα'dan alındığı ifade edilir. Bizans elyazmalarındaki pagan söylemleri kapsayan koleksiyonların başlıklarında da *apophthegmata* sözcüğüne sıkça rastlanmaktadır: örneğin Ἀποφθέγματα τῶν ἔξω σοφῶν; 10. yüzyıla ait Ἀρχαίων φιλοσόφων γνῶμαι καὶ ἀποφθέγματα (Searby, 2020, s. 83-85).

⁴⁴ Tigerstedt, 1974, s. 16.

⁴⁵ Tigerstedt, 1974, s. 21-23.

⁴⁶ Plut. *Ap. Lac.* 209d (15).

⁴⁷ Plut. *Lac. Ap.* 242c (27).

⁴⁸ Plut. *Lac. Ap.* 242b (24); Tigerstedt, 1974, s. 21.

⁴⁹ Tigerstedt, 1974, s. 18.

Öte yandan Sparta'ya ilişkin gnomik bir koleksiyonun oluşturulması hususunun Plutarkhos'un özgünlüğü olmadığına şüphe yoktur. Koleksiyonunda yer alan söylemler Plutarkhos'un bizzat kendisi tarafından bir araya getirilmiş olabilir, ancak öyle olsa bile aktarımlarının kaynağının eski zamanlara dayandığı aşikârdır.⁵⁰ Çünkü M.Ö. 3. yüzyılın ortalarında Spartalılara atfedilen büyük bir gnomik koleksiyondan bahsedilmekte, bunun en erken örneği de Kynik Filozof Megaralı Teles'in fragmanlarında görülmektedir (*fl. c.* 235). Nitekim Plutarkhos'un koleksiyonunda yer verdiği Spartalılara ait bazı söylemlerle Teles'in Stobaios'un alıntıları yoluyla günümüze aktarılmış fragmanları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Teles'in de Borysthene'sli filozof Bion'dan (M.Ö. c. 335-245) esinlendiği düşünülmektedir; bu durumda Spartalılara ait söylemlerin daha eski bir tarihte de bilindiği kabul edilebilir.⁵¹

Plutarkhos'un zamanından önce gelişip onun tarafından sürdürülen Sparta söylemlerine ve Sparta toplumuna duyulan hayranlığın en önemli nedenlerinden biri, şüphesiz bu toplumun siyasal eğilimidir. Bu durum, Atina'ya ve demokrasiye karşı savaş verenler için bir propaganda silahı niteliğinde düşünülebilir. Sparta ile ilgili anlatılar özellikle Peloponnesos Savaşı'ndan sonra Sparta sempatizanları arasında dilden dile dolaşmış olabilir.⁵² Yine bu hayranlığı uyandıran bir başka etmen de felsefedir; Platon ve Meles gibi filozoflar, eğitim amaçlı olarak Sparta söylemlerini kullanmış, bu amaç da daha sonraki filozof ve ahlakçılar tarafından göz ardı edilmemiş olmalıdır.⁵³ Pek çok Sparta söyleminin hem ev yaşamına hem de askerî yaşama ilişkin çeşitli durumlar ve gereksinimler için uygun davranışları açıklamasından dolayı⁵⁴ Plutarkhos'un da kendinden önceki Platon ve Meles gibi filozofların izinde, ahlak dersi vermek amacıyla Spartalılarla ilgili anlatıları ve Spartalılara ait özlü söylemleri derlediği düşünülebilir.

II

Edebî gelenekte Spartalı kadınlara ilişkin değiniler, Arkaik Çağ'a kadar gider. Nitekim yazın dünyasında Spartalı kadınlarla ilgili ifadeleri bulunan ilk eser, Arkaik Çağ ozanı Alkman'ın birinci ve üçüncü *partheneion*udur (bakire şarkısı). Alkman'ın ardından Herodotos, Sophokles, Euripides, Aristophanes, Platon, Ksenophon, Aristoteles, Atinalı Phylarkhos, Spartalı Sosibios, Megaralı Teles, Polybios gibi isimler de Spartalı kadınlara eserlerinde yer

⁵⁰ Tigerstedt, 1974, s. 24.

⁵¹ Tigerstedt, 1974, s. 27.

⁵² Tigerstedt, 1974, s. 29.

⁵³ Tigerstedt, 1974, s. 29.

⁵⁴ Beck, 1998, s. 125.

vermiştir.⁵⁵ Ancak eserinde sadece Spartalı kadınları işleyen, eseri bir bütün halinde günümüze ulaşan ilk isim Plutarkhos'tur. Söz konusu eser daha önce belirtildiği gibi, *Apophthegmata* koleksiyonunun bir parçası olan ve bu makalede incelenen *Lacaenarum Apophthegmata* yani *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserdir.

Plutarkhos'un *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eseri, neredeyse tamamı anekdotlar içinde yer verilmiş söylemleri içeren, toplam 40 anlatıdan oluşmaktadır. Söylemlerden 11'i Argileonis, Gorgo, Gyrtias, Damatria, Teleutia'ya aitken geriye kalan 28 söylem ise anonimdir; bir tane de söylem içermeyen ve anonim olan bir anekdot vardır. Söylemlerin hepsi gnomik yapıdadır yani kısa ve özlü bir anlatım içerir ve Sparta erdemlerini teşvik etme yönünde ahlaki ders niteliği taşır. Burada bilgeliğin gerektirdiği davranışları sergileyen Spartalı kadınlardır. Söylemlerin yarısından fazlası Spartalı annelere ait olup ağırlıklı olarak bir annenin oğluna hitaben söylediği sözleri içerir; bu sahneler savaştan önceki, savaş anındaki ve savaştan sonraki bir durumu tasvir eder ve Spartalı anneler, savaş erdemlerinin katı bir şekilde uygulanmasını teşvik eden kişiler olarak karşımıza çıkarlar.⁵⁶ Plutarkhos'un bu eseri ayrıca baba-kız, karı-koca ve diğer kadınlar arasında geçen diyaloglarda Spartalı kadınların erdemlerini öne çıkaran söylemler de içerir. Ancak yine de kadınlara ait söylemler, büyük oranda savaşla ilgili olup geleceğin savaşçıların vatanseverlik yönünde eğitilmeleri amacını taşır ve burada bir anne olarak kadına düşen büyük rol öne çıkar.

Spartalı kadınlara ait bu söylemlere bir bütün olarak bakıldığında Plutarkhos'un Spartalı olmanın erdemlerini kadınların ağzından aktarırken birkaç motif kullandığı görülmektedir. Bunlardan birkaçı, aile ile ilgilidir ve Spartalı kadınlar hakkında genel bilgiler içerir. Örneğin Plutarkhos, Spartalı kadınların zeki ve becerikli olduğunu dile getirir,⁵⁷ ayrıca erdemli bir Spartalı kadının nasıl olması gerektiğini açıklar.⁵⁸ Bunların dışında kalan söylemlerin ana konusu, iyi bir evlat yetiştirme temeline dayandırılan annelik motifidir.⁵⁹ Bu motifi besleyen düşünce, Spartalıların savaşta onurlu ve vatana layık bir şekilde ölme düşüncesidir. Bu düşünce, evlatlarıyla övünen ve onları

⁵⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Sarah B. Pomeroy, *Spartan Women*, Oxford University Press, New York 2002, s. 142-156.

⁵⁶ James Redfield, "The Women of Sparta", *The Classical Journal*, S. 73/2, 1977-1978, s. 149; Nancy Demand, *Birth, Death and Motherhood in Classical Greece*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1994, s. 121; Magdalena Myszkowska-Kaszuba, "The Only Women That Are Mothers of Men: Plutarch's Creation of the Spartan Mother", *Graeco-Latina Brunensia*, S. 19, 2014, s. 79.

⁵⁷ Plut. *Lac. Ap.* 240d-e (1,2).

⁵⁸ Plut. *Lac. Ap.* 242b-d (23-30).

⁵⁹ Plut. *Lac. Ap.* 240e (6), 241c-d (8).

cesaretlendirmek isteyen vatansever anneler aracılığıyla sıkı sıkıya işlenmiştir.⁶⁰

Bir kent devleti olarak Sparta'nın dikkat çekici yönlerinden biri, kent başarısında etkin olan eğitim sistemi ve bu sistemin yürütmesinde kadına biçilen roldür. Atina'nın aksine Sparta, başarısını borçlu olduğu eğitim sisteminde kadına önemli bir rol vermiştir. Plutarkhos'un *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserinde özellikle üzerinde durduğu konu da eğitim sisteminin önemli bir basamağı olarak kadının annelik görevidir: Plutarkhos burada anne olmayı ve annelerin çocuklarını mükemmel bir şekilde yetiştirmesi gerektiğini vurgular; ona göre Spartalı kadınların temel görevi, güçlü ve sağlam bedene sahip çocuklar dünyaya getirmek,⁶¹ onları vatana faydalı olan savaşçılar ve erdemli yurttaşlar⁶² olarak yetiştirmektir. Öyle ki Plutarkhos, Leonidas'ın Thermopylai'a giderken karısı Gorgo'ya iyi bir adamla evlenmesini ve iyi çocuklar doğurmasını öğütlediğini aktarır.⁶³ Başka bir yerde ise İyonyalı bir kadının dokuduğu bir şeyle övünmesi üzerine, Spartalı bir kadının son derece iyi eğitilmiş dört oğlunu göstererek asil ve onurlu bir kadının işinin aslında bu olması ve iyi yetiştirdiği oğullarıyla övünmesi gerektiğini açıkça ifade eder.⁶⁴

Vatansever ve yurttaşlık ideallerine göre davranan Spartalı kadınlar, aynı bilinçle annelik görevinin bir parçası olarak oğullarına vatanseverlik görevlerini hatırlatmakla yükümlüydü.⁶⁵ Örneğin Spartalı bir anne, oğluna babasının onun için bir kalkan sakladığını hatırlatarak⁶⁶ oğlunun vatani için canla başla savaşması gerektiğine dikkat çeker. Söylemlerde oğullarına erdemi hatırlatan yine annelerdir, örneğin Spartalı bir anne, topal oğlu savaşa giderken ona "Her adım(in)da erdemi hatırla" der.⁶⁷ Başka bir söylemde ise Spartalı bir kadın, savaştan ağır yaralı dönen oğluna erdemi hatırlaması ve cesur olması gerektiğini, eğer bunu yaparsa onun acı hissetmeyeceğini söyler.⁶⁸ Başka bir Spartalı kadın, oğullarından birinin kutlu ölümünü anlatırken böyle bir ölümüne ulaşamayıp hayatta kalan diğer oğlunu hor görür.⁶⁹ Plutarkhos'un aktardığı bu söylemlerde Spartalı anneler, oğullarını kendi vatanları için savaşmaları, gerekirse cesur bir şekilde ölümü göğüslemeleri için teşvik ederler ve bunu, idealleşmiş Spartalı cesaretini hatırlatarak

⁶⁰ Plut. *Lac. Ap.* 240c-d, 240e-f (1), 241a-f (1-18), 242a-b (19-22).

⁶¹ Plut. *Lac. Ap.* 240e (6).

⁶² Plut. *Lac. Ap.* 241c-d (7-8), 241e-f (13-14).

⁶³ Plut. *Lac. Ap.* 240e (6).

⁶⁴ Plut. *Lac. Ap.* 241d (9).

⁶⁵ Plut. *Lac. Ap.* 240f (2), 241a-b (1-6).

⁶⁶ Plut. *Lac. Ap.* 241f (17).

⁶⁷ Plut. *Lac. Ap.* 241e (13).

⁶⁸ Plut. *Lac. Ap.* 241e-f (14).

⁶⁹ Plut. *Lac. Ap.* 241b (6).

yaparlar.⁷⁰ Plutarkhos'un bu aktarımları bir yandan Klasik Çağ Spartası'nın cesaret ideolojisini sunmakta, bir yandan da cesaret standartlarını koruma rolünü Spartalı kadınlara vermektedir.⁷¹ Nitekim Plutarkhos, *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserine de bu konuya örnek gösterilebilecek bir anekdot ile başlar: Oğlu Brasidas'ın ölüm haberini alan annesi Argileonis, kendisini görmeye gelenlere, oğlunun Sparta'ya layık bir şekilde ölüp ölmediğini sorarak⁷² aslında onun toplumda Sparta erkeklerinden göstermeleri beklenen cesaret erdemini gösterip göstermediğini öğrenmek istemektedir.

Sparta kent devletinin önde gelen erdemlerinden biri olan vatana layık bir şekilde ölme motifi, Plutarkhos'un eserinde oğlunun hayatını feda edecek kadar kendisini vatanına adanmış Spartalı anneler aracılığıyla işlenmiştir. Bir savaşçı için en büyük onur, vatani için savaşırken savaş alanında ölmektir.⁷³ Plutarkhos eserinde Spartalı bir erkeğin savaş alanında galip gelerek ölmesinin, onun Olympia Şenliklerini kazanıp yaşamasından daha onurlu bir şey olduğunu Spartalı bir kadının ağzından aktarır.⁷⁴ Aynı eserde Gyrtias adındaki bir büyükannenin torunlarına Spartalıya özgü yurttaşlık erdemlerini aşlamaya çalıştığına dair söylemler,⁷⁵ büyükannelerin de torunlarını bu yönde teşvik ettiklerini göstermektedir. Spartalı annelerin önceliği vatan olduğu için savaşta ölen oğullarına üzülme ve onlar için ağıt yakmak yerine bu durumu memnuniyetle kabul ederler.⁷⁶ Nitekim Spartalı bir anne, evladını bunun için doğurduğunu açıkça söyler.⁷⁷ Spartalı anneler, oğullarının ölümüyle ve onların cesaretiyle gurur duyarak Sparta için çocuklarını feda etmeyi göze aldıklarını ifade ederler.⁷⁸ Hatta bazı annelerin, oğullarının vatan yolunda ölmelerini istedikleri son derece açık bir şekilde anlaşılmaktadır.⁷⁹ Bu tavır, Spartalı bir annenin oğluna kalkanı verirken “Ya onunla ya da onun üzerinde [gel!]” ifadesinde açıkça görülür.⁸⁰ Hatta Sparta erdemleri doğrultusunda oğlunun ahlaki eğitiminde rol üstlenen bir anne, onu Sparta'ya layık bir yurttaş olarak görmediği takdirde reddedebilir ve öldürebilirdi.⁸¹ Çünkü Spartalı için korkak olmaktansa vatana layık bir şekilde ölmenin tercih

⁷⁰ Andrew G. Scott, “Spartan Courage and the Social Function of Plutarch's Laconian Apophthegms”, *Museum Helveticum*, S. 74/1, 2017, s. 40.

⁷¹ Scott, 2017, s. 37-38.

⁷² Plut. *Lac. Ap.* 240c-d (1). Krş. Plut. *Lyc.* 25.

⁷³ Plut. *Lac. Ap.* 240c-d (1), 240f (2), 241a (1,2), 241c (7), 242a-b (19-22).

⁷⁴ Plut. *Lac. Ap.* 242a-b (21).

⁷⁵ Plut. *Lac. Ap.* 240e-f (1,2).

⁷⁶ Plut. *Lac. Ap.* 241c (7).

⁷⁷ Plut. *Lac. Ap.* 241c-d (8).

⁷⁸ Plut. *Lac. Ap.* 240c-d, 240e-f (1,2), 241a (1-2), 241c-d (7,8,11), 242a (19,20).

⁷⁹ Plut. *Lac. Ap.* 241a (3), 241d-f (10-12, 16, 17).

⁸⁰ Plut. *Lac. Ap.* 241f (16): ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾷς.

⁸¹ Plut. *Lac. Ap.* 240f, 241a (1), 242a (19).

edildiği bu toplumda bir annenin tek korkusu, evladının savaştan kaçarak veya korkaklık göstererek kendini küçük düşürmesiydi.⁸² Öyle ki Plutarkhos üç söyleminde Damatria'nın ve adı bilinmeyen iki Spartalı kadının, korkak ve vatana layık olmayan oğullarını kendi elleriyle öldürdüklerini anlatır.⁸³ Plutarkhos'un aktardığı söylemlerde baskın olan bu vatanseverlik ve cesaret vurgusundan; çocukluktan itibaren, yaşamını vatanı için feda etmeyi öğrenen Sparta toplumunda sadece devletin, yasaların, liderlerin değil, annesinin bile evladının vatanı savunma yolunda ölü ya da muzaffer olmasını beklediği anlaşılmaktadır. Genç savaşçıyı savaştan dönünce karşılayan veya gömen annesidir; oğlunu tebrik eden, azarlayan hatta ölüm cezasını veren yine annesidir; anne, oğlunu kendisi için değil, kent devleti için yetiştirdiğini sürekli hatırlatır.⁸⁴ Plutarkhos'un eserinde tasvir edilen Spartalı kadınlar, erkek çocukların mükemmelliğine katkıda bulunacak "örnek anneler" olarak sunulmaktadır.⁸⁵ Plutarkhos'un örnek Spartalı anne modeli, bu toplumda çocukların ahlaki açıdan nasıl yetiştirilmesi gerektiğini gösterir. Spartalı anneler, oğullarının korkaklığına müsamaha göstermeyen ayrıca oğullarına cesaret ve erdem eğitimi verecek donanımda olan bireylerdir. Verilen görevden kaçmayan, yasalara uyan, savaşta gözünü kırpmadan ölebilecek kadar cesur olan, vatanına layık olan erdemli bir Sparta evladının topluma kazandırılması için Sparta kadınına büyük bir sorumluluk düştüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Sparta, Lykurgos'un söylediği gibi "Anayasaya bağlı bir kent gibi değil, eğitilmiş ve erdem dolu biri gibi yönetilir".⁸⁶

Bu söylemlerde ayrıca dikkati çeken şey, Spartalı kadınların önceliğinin diğer Yunan kentlerindeki kadınlar gibi, dokumacılık ve ev işleri olmadığıdır. Kadınların asıl görevleri anne olmak, vatan için iyi evlatlar yetiştirmektir. Spartalı kadınlara bu kadar büyük bir görev verilmesinin bir nedeni de şüphesiz savaşçı bir toplum olan Spartalıların erkeklerinin çoğunlukla savaşta ve savaş eğitiminde olmasıdır. Bu nedenle Sparta toplumu, anneliğe ayrı bir önem vermiştir ki bu durum, özellikle cenaze törenlerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Plutarkhos, *Lykurgos* adlı eserinde Sparta'da mezar taşına sadece savaşta ölen erkekler ile doğum esnasında ölen kadınların adlarının yazıldığını belirtir.⁸⁷ Ölen annelere, ölen askerler ile aynı ölçüde

⁸² Plut. *Lac. Ap.* 240f, 241a (1), 241b (4-6); Tigerstedt, 1974, s. 20.

⁸³ Plut. *Lac. Ap.* 240f, 241a (1), 241b (5).

⁸⁴ Jean Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in the Classical Period*, P.-J. Shaw-A. Powell, The Classical Press of Wales, Swansea 2006, s. 125.

⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. Magdalena Myszkowska-Kaszuba, "The Roman Mother like the Spartan Mother: Remark on a Cross Cultural Notion of Mother(hood) in Plutarch", *Hermes*, S. 145, 2017, s. 487.

⁸⁶ Plut. *Lyc.* 30.

⁸⁷ Plut. *Lyc.* 27.

değer vermek, Sparta toplumunun geleceğin savaşçıları doğuran kadınlara verdiği onurun bir göstergesidir.⁸⁸ Anlaşılan o ki varlığı askerî güç ve cesarete dayanan Sparta toplumundaki askerî hava, Sparta kadınına Atinalı kadınlara kıyasla daha yüksek bir sosyal statü sağlamıştır.⁸⁹ Bu durum, oğullarını mükemmel bir şekilde yetiştiren Spartalı kadınları annelikleriyle yüceltirken Plutarkhos'un Gorgo'nun ağzından aktardığı “[Spartalı kadınlar olarak] sadece biz, erkek(ler) doğururuz” ifadesinden de anlaşılmaktadır,⁹⁰ bu söylem, *Lykurgos*'ta yine Gorgo'nun ağzından ve bu sefer daha vurgulu bir şekilde “Çünkü sadece biz [Spartalı kadınlar], erkek(ler) doğururuz” ifadesiyle⁹¹ yinelenmektedir. Burada Gorgo'nun bir kadın olarak Sparta etnik kimliğine dikkat çekmek istediği açıktır.⁹² Ayrıca Gorgo'nun kadın merkezci bir yaklaşım olarak kabul edilen bu ifadeleri onu, kendi değerini bilen, kendinden emin ve gururlu bir kadın örneği olarak sunmaktadır; ayrıca bu tür ifadelerin, Sparta toplumunda kadının erkek kadar önemli ve öncü olduğunu vurgulamak için kullanıldığı aşikârdır.⁹³

Plutarkhos'un eserinde Spartalı kadınlara atfedilen vatanseverlik duygusu ve annelerin oğullarını onları kaybetme pahasına bu erdemle yetiştirmeleri ideolojisi, Plutarkhos'tan önceki edebî gelenekte de rastlanılan bir olgudur. Öyle ki Hellenistik Çağ yazarlarından Kynik filozof Megaralı Teles'in, Spartalı anneler hakkındaki anekdotları, Plutarkhos'un vatanseverlikle ilgili aktardığı söylemlerle yer yer benzerlik gösterir. Teles'in eseri günümüze ulaşmasa da M.S. 5. yüzyılda yaşamış olan Stobaios'un *Florilegium* adlı çalışmasında Teles'in eserinden alıntılar bulunmaktadır. Stobaios'un Teles'ten yaptığı alıntılarda Spartalı bir kadın, oğlunun kurtulduğunu ve düşmanlardan kaçtığını duyunca ona “Hakkında kötü bir haber yayıldı ya onu temizlersin ya da gözümüze görünmezsin” der.⁹⁴ Teles'in ifadesine göre bu söylem, Atinalı bir kadının benzer durumda dile getireceği bir söylem değildir; çünkü Atinalı bir kadın aynı durumda olsaydı “Aferim oğlum, çünkü

⁸⁸ Jalena M. Post, “The Enigma of the Spartan Woman”, *Young Historians Conference*, S. 12, 2015, s. 8. Bununla birlikte dinî bir görev yürütürken ölen Spartalı kadınlara da yazılı bir mezar hakkı verildiği ileri sürülse de (Matthew Dillon, “Were Spartan Women Who Died in Childbirth Honoured with Grave Inscriptions?”, *Hermes*, S. 135/2, 2007, s. 165) Plutarkhos, *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserinde Spartalı kadınların dinî görevler üstlenmesiyle ilgili herhangi bir değinide bulunmamıştır.

⁸⁹ Post, 2015, s. 1.

⁹⁰ Plut. *Lac. Ap.* 240e (6): τίκτομεν μόναι ἄνδρας.

⁹¹ Plut. *Lyc.* 14: μόναι γάρ, ἔφη, ‘τίκτομεν ἄνδρας.

⁹² Pomeroy, 2002, s. 135.

⁹³ Bella Zweig, “The Only Women Who Give Birth to Men: A Gynocentric, Cross-Cultural View of Women in Ancient Sparta”, ed. M. DeForest, *Woman's Power, Man's Game: Essays on Classical Antiquity in Honor of Joy K. King*, Wauconda, IL. 1993, s. 45.

⁹⁴ Ioann. Stob. *Flor.* 108.83; krş. Plut. *Lac. Ap.* 241a (3), 241d (10), 241f (12).

kendini benim için kurtardın” derdi. Ancak Spartalı bir kadın, vatanseverlik ve yüksek erdem anlayışıyla Atinalı bir kadının tam tersidir: O, “Hakkında kötü bir haber yayıldı ya bunu temizlersin ya da gözümüze görünmezsin” ifadesiyle oğlunun aslında ölmesi gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Teles’in aktarımına göre bir başka Spartalı kadın, oğlunun savaşta cesur bir adam olarak öldüğü haberini alınca “Aferim oğlum, tam da bunun için, Sparta’ya faydalı ve yardımcı olman için doğurdum seni” der; hiç ağlamaz, acı çekmekten kaçınmaz ve oğlunun cesur bir şekilde öldüğünü duyunca onu över.⁹⁵ Yine Teles’in ifadesine göre başka bir Spartalı kadın, oğulları savaştan kaçıp onun yanına gelince “Kaçıp nereye geldiniz?, Çıktığınız yere geri mi geldiniz?” diyerek elbisesini çıkarır ve onlara gösterir.⁹⁶ Teles’in aktardığı ve Stobaios sayesinde günümüze ulaşan bu söylemlere bakıldığında bunların Plutarkhos’un bazı söylemleriyle büyük benzerlik taşıdığı görülmektedir.⁹⁷

Benzer şekilde Plutarkhos’un Spartalı kadınların oğullarını korkaklık gösterdikleri durumlarda reddettikleri ve onları vatan uğruna feda etmeyi göze aldıkları yönündeki anlatıları, Hellenistik epigramlarda da görülmektedir. Örneğin şair Tymnes bir epigramında Spartalı bir annenin, yasayı çiğnediği için oğlu Spartalı Damatrios’u öldürdükten sonra keskin kılıcını doğrultarak “İşe yaramaz yavrum, yüz karası parçam, uç git Hades’e | Doğuramaz olaydım layık olmayan evladı Sparta’ya” dediğini belirtir.⁹⁸ Ayrıca Dioskorides, günümüze ulaşan bir epigramında savaşta sekiz oğlunu kaybeden Demainete’nin yas tutarken gözyaşı dökmeyişini ve “Bu çocukları senin için doğurdum Sparta” dediğini anlatır.⁹⁹ Nikandros ise bir epigramında Iphikratides’in oğulları olan Eupylidas’ın, Eraton’un, Khairis’in, Lykos’un, Agis’in ve Alekson’un, Messene Duvarı’nın önünde öldüğünden bahsederken onların ölümünün Sparta için büyük bir zafer ama anneleri Aleksippa için büyük bir keder olduğundan söz eder.¹⁰⁰

Ayrıca bunların dışında Stobaios’un Aristoteles’ten yaptığı bir alıntıda da Plutarkhos’un aktardığı bir söylemle büyük bir benzerlik söz konusudur. Gorgo savaşa giden oğluna kalkanı verirken “Ya onunla ya da onun üzerinde [gel!]” der;¹⁰¹ burada geçen “ἢ ταύταν ἢ ἐπὶ ταύταν” ifadesi, Plutarkhos’ta da ismi bilinmeyen bir kadının söyleminde “ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς” şeklinde

⁹⁵ Ioann. Stob. *Flor.* 108.83; krş. Plut. *Lac. Ap.* 241c-d (8).

⁹⁶ Ioann. Stob. *Flor.* 108.83; krş. Plut. *Lac. Ap.* 241b (4).

⁹⁷ Krş. Plut. *Lac. Ap.* 241a-d (3,4,8,10,12), 241f (17).

⁹⁸ Anth. Pal. 7.433; krş. Plut. *Lac. Ap.* 240f, 241a (1-3).

⁹⁹ Anth. Pal. 7.434; krş. Plut. *Lac. Ap.* 240f, 241a (1-3).

¹⁰⁰ Anth. Pal. 7.435.

¹⁰¹ Ioann. Stob. *Flor.* 7.31; krş. Plut. *Lac. Ap.* 241f (16).

geçmektedir.¹⁰² Anlaşılan o ki geçmişte de bilinen, Spartalı bir annenin oğluna söylediği “Ya onunla ya da onun üzerinde [gel!]” söylemi, Plutarkhos’la birlikte klişeleşmiş ve Sparta toplumunun bir sembolü olarak Aydınlanma Çağı’nda dahi güzel sanatların esin kaynağı olmuştur.¹⁰³

Plutarkhos *Spartalı Kadınların Söylemleri*’nde kadınların annelik görevine ilişkin anekdot ve söylemlerin yanı sıra son sekiz anekdotunda Spartalı kadınların erdemlerini tasvir eden söylemlerine yer verir;¹⁰⁴ evlenmeden önce babasına boyun eğen Spartalı bir kızın, evlendikten sonra kocasına itaat etmesi gerektiğini vurgular;¹⁰⁵ ayrıca bu kadın ölçülü (σωφροσύνη), edepli (εὐσχημοσύνη), güçlü (ἐνεκαρτέρησε) ve sadık olmalı (πιστὰ), bir evi iyi yönetmeyi bilmeli (εὖ οἰκεῖν οἶκον), soylu (ἀγαθή) ve özgür (ἐλευθέρα) olmalıdır. Bu erdemler Spartalı bir kadın için öylesine önemlidir ki köle olarak satılan Spartalı bir kadın bile onu satın alan kişinin kendisinden özgür bir kadına yakışmayan bir şey yapmasını istediğinde ölümü göze alır.¹⁰⁶

Plutarkhos’un Spartalı kadınlarla ilgili anlatılarında kadınları genel olarak erdem temsili olarak sunması dışında onları bir birey olarak ön plana çıkardığı tek örnek Gorgo’dur. Plutarkhos, Gorgo ve onun babası Kral Kleomenes arasında geçen bir diyalogu aktarır. Herodotos’un da yer verdiği bu anlatıda¹⁰⁷ Miletoslu Aristagoras tarafından Kral Kleomenes’e büyük bir rüşvet teklif edildiğinde Gorgo, babasına erdem yolundan ayrılmamasını önermiştir.¹⁰⁸ Kleomenes’in kızının verdiği tavsiyeye uyması,¹⁰⁹ Gorgo’nun aklı başında ve düşüncelerine değer verilen biri olduğunu göstermektedir. Plutarkhos’un aktardığı başka bir anekdotta ise Kral Kleomenes, Gorgo’ya bir adama ücret karşılığında tahıl vermesini emredince Gorgo “Baba, eğer verirsek daha fazla şarap içerler ve içenler daha ölçsüz, daha kötü olurlar” şeklinde ona akıl verir.¹¹⁰ Bu anekdotlar, bir genç kız olarak Gorgo’nun ciddi meselelerde söz sahibi olduğunu ve fikirlerini beyan edebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte Herodotos, Gorgo’yu örnek vererek genel olarak Spartalı bir kadının okuma-yazma bildiği imasında bulunmuştur. Nitekim Pers Kralı Kserkses’in Hellas’a saldırmaya karar verdiğini bilen Ariston’un oğlu olan Demaratos, bu durumu bir levha üzerine yazıp onun üzerini balmumuyla kaplayarak gizlice

¹⁰² Plut. *Lac. Ap.* 241f (16).

¹⁰³ Bu konuda örnekler için bk. Krul, 2018, s. 176-177.

¹⁰⁴ Plut. *Lac. Ap.* 242b-d (23-30).

¹⁰⁵ Plut. *Lac. Ap.* 242b (23).

¹⁰⁶ Plut. *Lac. Ap.* 242d (30).

¹⁰⁷ Hdt. 5.48-51.

¹⁰⁸ Plut. *Lac. Ap.* 240d (1).

¹⁰⁹ Hdt. 5.51.

¹¹⁰ Plut. *Lac. Ap.* 240d-e (2).

Spartalılara haber verir. Ancak bu gizli haberi sadece Gorgo anlar ve onlara balmumunu kazıyarak haberi okumaları gerektiğini söyler.¹¹¹ Herodotos'un bu anlatısı, Gorgo'nun okumayı bildiğini düşündürmektedir. Bunun nedeni, soylu bir aileden gelen Gorgo'nun iyi bir eğitim almış olmasıdır. Plutarkhos, Gorgo ile ilişkili olarak böyle bir bilgi vermese de paylaştığı bazı anekdotlarda Spartalı annelerin oğullarına mektup yazdığından veya gönderdiğinden söz eder;¹¹² bu anekdotlar, bu kadınların okuma-yazma bildiğini düşündürmektedir.¹¹³ Nitekim Atina'da kadınlardan ziyade erkekler, okuma-yazma öğrenmek için teşvik edilirken Sparta'da durum farklıdır. Çünkü Sparta'da erkekler daha çok askerî eğitime odaklandıkları için edebî çalışmalara ayıracakları zamanları yoktu. On sekiz yaşında evlendikleri için eğitime ayıracak zamanları olan kızlar ise okuma-yazma öğrenebiliyor; müzik, dans, şiir gibi güzel sanatlarla ilgilenebiliyorlardı.¹¹⁴

Plutarkhos'un *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserinde yer verdiği söylemlerde çocukların eğitimi ve Sparta erdemlerini kazanmaları yolunda kadının önemi fazlasıyla ön plana çıkmıştır. Nitekim Spartalı kadınların eğitimi olabildiklerini düşündüren bazı anlatımlar mevcuttur; buna rağmen kadınların gerek edebî gerekse fiziksel açıdan nasıl bir eğitim aldıklarına dair fikir verici bir aktarım bulunmamaktadır. Plutarkhos'un Spartalı annelerin evlatlarını Sparta idealleri doğrultusunda yetiştirebilmeleri için önce kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğini¹¹⁵ düşündüğüne dair şüphe yoktur. Lykurgos da böyle düşünmüş olmalıdır ki çocukların vatana ait olduğunu bu nedenle en iyi insanların çocuk sahibi olmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁶ Aslında tam da bu nedenle Spartalı bir kız, Spartalı bir erkek gibi eğitim almış; fiziksel olarak ve erdem bakımından mükemmelliğe ulaşmak için eğitilmiştir. Bu bağlamda Spartalı kadınların özellikle fiziksel açıdan eğitimleri yani beden eğitimi hususu hem Plutarkhos'un başka eserlerinde hem de diğer antik kaynaklarda sıkça değinilen bir konu olmuştur.¹¹⁷ Özellikle

¹¹¹ Hdt. 7.239.

¹¹² Plut. *Lac. Ap.* 241a (3), 241d-e (11).

¹¹³ Pomeroy, 2002, s. 8.

¹¹⁴ Pomeroy, 2002, s. 5.

¹¹⁵ Myszkowska-Kaszuba, 2014, s. 85.

¹¹⁶ Plut. *Lyc.* 15.

¹¹⁷ Örneğin Ksenophon, *Spartalıların Anayasası* adlı eserinde Spartalı bir kadının erkekler gibi beden eğitimi yapması gerektiğini söyler çünkü gerek erkek gerek kadın, her ikisi de sağlıklı olursa çocuklar daha sağlıklı doğacaktır (*Xen. Lac. Pol.* 1.4). Bu nedenle Spartalı kadınların diğer Yunan kentlerindeki kadınların aksine bedenlerini çalıştırmaya yönelik egzersizler yaptıkları ve kaslarını erkekler gibi sergiledikleri başka antik kaynaklarda da ifade edilir: Aristophanes, *Lysistrata* adlı eserinde Lampito'yu fiziksel bakımdan bir örnek olarak gösterir ve onun bir boğayı bile boğazlayabileceğinden söz eder (*Aristoph. Lys.* 80-84). Spartalı kadınların beden gücü, Roma kaynaklarında da vurgulanmaya devam edilmiş bir olgudur:

Spartalı kadınların doğum sancılarında katlanacak kadar güçlü olabilmeleri ve çocuğun sağlam bedene sahip olması için genç kızların fiziksel aktivitelerde bulunmalarının gerekliliği dile getirilmiştir.¹¹⁸ Ancak Plutarkhos'un *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eserinde kadınların eğitimlerinin yanı sıra kamusal yaşamdaki konumları hakkında da bilgi edinmemize olanak tanıyan bir değini bulunmamaktadır. Oysa Plutarkhos başka eserlerinde Spartalı kadınlarla ilgili olarak onların eğitimlerinin yanı sıra söz konusu eserde değinmediği başka önemli bilgiler de verir: Örneğin *Lykurgos* adlı eserde genç kızların ve erkek çocukların eğitimi, kızların evlenmeleri ve çocuk doğurmaları gibi konular ele alınır;¹¹⁹ *Agis ve Kleomenes* adlı eserlerde ise Spartalı soylu ailelere mensup kadınların siyasete katıldıkları ve reformlarda etkili oldukları vurgulanır.¹²⁰

Sonuç olarak *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eser, Sparta erdemlerine kadınlar üzerinden dikkat çekmeye çalışan gnomik bir derlem gibi görünmektedir. Çünkü eserde yer alan 40 maddeden 8'i "edepli olma", "ölçülü olma", "özgür olma", "evi iyi idare etme" gibi Spartalı kadınların kendilerine özgü erdemlerine ilişkindir. Yine Gorgo'yla ilişkili anlatılar, Gorgo'nun eğitimi, zeki ve özgüvene sahip bir karakter olduğunu göstermekte ve öz farkındalığı yüksek Sparta kadını, Sparta erkeği kadar önemli bir sosyal statüye taşımaktadır. Bunların dışında kalan anlatılar ise vatansızlık ve cesaret olgusunu Sparta toplumunun kök değerleri olarak sunan ve Spartalı kadınları özellikle annelikleriyle bu değerleri yeşertme bağlamında toplumun köşe taşı olarak yücelten niteliktedir. *Spartalı Kadınların Söylemleri* adlı eser, kadınların Sparta kentinin değerlerinin icra edilmesinde büyük bir rol üstlendikleri, onların Sparta erdemlerinin temsilcileri oldukları ve kentin gücünü bu erdemlerle besledikleri düşüncesine yoğunlaşmıştır. Bu eser, Sparta kralı Lykurgos'ta somutlaşan Sparta yüceliği ve ardından yükselişe geçen Sparta'yı idealize etme eğiliminin küçük bir örneği sayılabilir. Plutarkhos'un öncellerini takip eden bu tutumu, Sparta'nın siyasal, toplumsal ve ahlaki değerler bakımından örnek bir devlet olarak sunulması durumudur.¹²¹ Ayrıca bu tutum, Plutarkhos'un Roma İmparatorluk Çağı'nda Klasik Çağ Sparta toplumunu gündeme taşıyarak geçmişe öykündüğünün ve anılarında yaşattığı Yunan dünyasına ait değer ve anlatıları

Cicero, güreş ve askerî tatbikat yapan Spartalı genç kızlar hakkında bir dize aktarır (Cic. *Tusc.* 2.36); Propertius da erkeklerle çıplak güreşen, boks yapan, disk atan, avlanan, ata binen, kılıç kuşanan Spartalı bir kadını anlatır (Prop. 3.14).

¹¹⁸ Plut. *Lyc.* 14.

¹¹⁹ Plut. *Lyc.* 14-17. Plutarkhos'un bu eserindeki Spartalı kadın anlatıları Ksenophon'un *Spartalıların Anayasası* adlı eserindeki anlatılarıyla örtüşmektedir (Xen. *Lac. Pol.* 1-3).

¹²⁰ Plut. *Ag.* 7.3-7; Plut. *Cle.* 6.2.

¹²¹ Bu düşünce için bk. François Ollier, *Le mirage spartiate. Étude sur l'idéalisation de Sparte dans l'antiquité Grecque de l'origine jusqu'aux Cyniques*, de Boccard, Paris 1933.

yeniden canlandırmaya çalıştığıın da bir göstergesidir. Öte yandan soylu sınıf arasında doğum oranının düştüğü ve geleneksel rolünü unutan “yeni tarz” Roma kadınının eleştirildiği Roma Dünyası’nda¹²² Spartalı kadınların vatanseverlikleri ve görev olarak kabul ettikleri annelik bilinciyle evlatlarını bu yönde yetiştirmeleri, Sparta toplumunun özellikle örnek alınan yönleri olmuştur. Şüphesiz bu eğilim, eserleri Roma toplumuna hitap eden Plutarkhos’u harekete geçirmiş olmalıdır. Bunun da ahlaki bir görev taşıdığına şüphe yoktur. Ayrıca bu eser, kapsam bakımından çok çeşnili olmamasına rağmen edebî açıdan seçkin bir niteliğe sahiptir. Çünkü böyle bir eserin oluşturulması, Yunan dünyasına atfedilen gnomik geleneğin yani bilgelik niteliği taşıyan anlatıların derlenmesi geleneğinin Roma İmparatorluk Çağı’nda da devamlılığını sağladığının önemli bir işaretidir; elbette ki bu başarı, Yunan-Roma dünyasında bir köprü vazifesi gören Plutarkhos’a aittir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Anth. Pal. = Paton, W. R. (1919). *The Greek Anthology*, II, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam’s Son.
- Aristoph. *Lys.* (Aristophanes, *Lysistrata*) = *Aristophanes*, III: *Lysistrata, Thesmophoriazusae, Ecclesiazusae, Plutus*, with an English translation by B. B. Rogers, Cambridge, MA: Harvard University Press 1946.
- Aristot. *rhet.* (Aristoteles, *Rhetorica*) = Aristoteles, *Retorik*, çev. M. H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Cic. *Tusc.* (Cicero, *Tusculanae Disputationes*) = M. Tullius Cicero, *Tusculanae disputationes*, ed. M. Pohlenz, Leipzig: Teubner 1918.
- Hdt. (Herodotos, *Historiae*) = *Tarih*, çev. M. Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Ioann. Stob. *Flor.* (Iohannes Stobaeus, *Florilegium*) = *Anthologion, Ioannis Stobæi Florilegium*, I-III, Ad manuscriptorum fidem emendavit et supplevit A. M. Thomas Gaisford, Oxonii, e typographeo Clarendoniano, 1822.
- Plat. *Prot.* (Platon, *Protagoras*) = *Plato*, IV: *Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*, with an English Translation by W. R. M. Lamb, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1952.

¹²² Bk. Elaine Fantham - Helene Peet Foley - Natalie Boymer Kampen - Sarah B. Pomeroy - Harvey Alan Shapiro, *Women in the Classical World: Image and Text*, Oxford University Press, New York and Oxford 1994, s. 299-301; Pomeroy, 2002, s. 156.

- Plut. *Ag.* (Plutarkhos, *Agis*) = *Plutarch's Lives, X: Agis and Cleomenes, Tiberius and Gaius Gracchus, Philopoemen and Flaminius*, with an English translation by B. Perrin, William Heinemann; Harvard University Press, 1959.
- Plut. *Ap. Lac.* (Plutarkhos, *Apophthegmata Laconica*) = *Plutarch's Moralia, III*, with an English Translation by Frank Cole Babbitt, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1961.
- Plut. *Cl.* (Plutarkhos, *Cleomenes*) = *Plutarch's Lives, X: Agis and Cleomenes, Tiberius and Gaius Gracchus, Philopoemen and Flaminius*, with an English translation by B. Perrin, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1959.
- Plut. *de garr.* (Plutarkhos, *De Garrulitate*) = *Plutarch's Moralia, VI*, with an English Translation by W. C. Helmbold, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1962.
- Plut. *Lac. Ap.* (Plutarkhos, *Lacaenarum Apophthegmata*) = *Plutarch's Moralia, III*, with an English translation by Frank Cole Babbitt, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1961.
- Plut. *Lyc.* (Plutarkhos, *Lycurgus*) = Plutarch, *Plutarch's Lives, I: Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola*, with an English translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann 1959; *Plutarkhos: Lykurgos'un Hayatı*, çev. S. Eyüboğlu-V. Günyol, Çan Yayınları, İstanbul 1967.
- Prop. (Propertius, *Elegiae*) = Propertius, *Elegies*, ed. Lucian Mueller, Leipzig: Teubner 1898.
- Xen. *Hell.* (Ksenophon, *Hellenica*) = Ksenophon, *Yunan Tarihi*, çev. S. Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Xen. *Lac. Pol.* (Ksenophon, *Lacedaemonion Politeia*) = *Xenophon's Spartan Constitution: Introduction, Text, Commentary*, by Michael Lipka, Walter de Gruyter, Berlin 2002; *Xenophon: Şölen, Spartalıların Anayasası*, çev. B. Umar, Sergi Yayınevi, İzmir 1984.

Modern Kaynaklar

- Babbitt, F. C. (1961). *Plutarch's Moralia, III*, Cambridge, MA: Harvard University Press; London: W. Heinemann.
- Beck, M. (1998). *Plutarch's Use of Anecdotes in the Lives*, PhD Dissertation, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Demand, N. (1994). *Birth, Death and Motherhood in Classical Greece*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Dillon, M. (2007). "Were Spartan Women Who Died in Childbirth Honoured with Grave Inscriptions?", *Hermes*, S. 135/2, s. 149-165.

- Ducat, J. (2006). *Spartan Education: Youth and Society in the Classical Period*, translated by E. Stafford, P.-J. Shaw, A. Powell, The Classical Press of Wales, Swansea.
- Erhat, A. (1967). "Önsöz: Lykurgos'tan Castro'ya", *Plutarkhos: Lykurgos'un Hayatı*, çev. S. Eyüboğlu-V. Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, s. 5-12.
- Fantham, E. - Foley, H. P. - Kampen, N. B. - Pomeroy, S. B. - Shapiro, H. A. (1994). *Women in the Classical World: Image and Text*, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Frazier, F. (2014). "La tradition antique de l'apophthegme, ou à la recherche de l'apophthegme antique", *Littératures classiques* n°84, s. 19-47.
- Frisk, H. (1970). *Griechisches etymologisches wörterbuch*, II, Heidelberg.
- Futter, D. (2012). "Plutarch, Plato and Sparta", *Akroterion*, S. 57, s. 35-51.
- Gemoll, W. (1924). *Das Apophthegma: Literarhistorische Studien*, Leipzig.
- Kindstrand, J. F. (1981). *Anacharsis: The Legend and the Apophthegmata* (Studia Graeca Upsaliensia, 16), Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Krul, W. (2018). "Painting Plutarch: Images of Sparta in the Dutch Republic and Enlightenment France", ed. W. Velema, A. Weststeijn, *Ancient Models in the Early Modern Republican Imagination*, Brill, Leiden and Boston.
- Myszkowska-Kaszuba, M. (2014). "The Only Women That Are Mothers of Men: Plutarch's Creation of the Spartan Mother", *Graeco-Latina Brunensia*, S. 19, s. 77-92.
- Myszkowska-Kaszuba, M. (2017). "The Roman Mother like the Spartan Mother: Remark on a Cross Cultural Notion of Mother(hood) in Plutarch", *Hermes*, S. 145, s. 480-487.
- Nachstädt, W. (1935). "Das Verhältnis der Lykurgvita Plutarchs zu den Apophthegmata Lycurgi und den Instituta Laconica", *Bericht über die Sitzungen des Philologischen Vereins*, Berlin, s. 3-5.
- Nicholson, N. J. (2016). *The Poetics of Victory in the Greek West: Epinician, Oral Tradition, and the Deinomenid Empire*, Oxford University Press, Oxford; New York.
- Nietzsche, F. (2015). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*, çev. M. Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Olinski, T. M. (2016). *The Apophthegmata Lakonika and Greek Perceptions: Identifying Authentic Spartan Traits from the Spartan Mirage*, Master Thesis, Queen's University Kingston, Ontario: Canada.
- Ollier, F. (1933). *Le mirage spartiate. Étude sur l'idéalisation de Sparte dans l'antiquité Grecque de l'origine jusqu'aux Cyniques*, de Boccard, Paris.

- Pomeroy, S. B. (2002). *Spartan Women*, Oxford University Press, New York.
- Post, J. M. (2015). "The Enigma of the Spartan Woman", *Young Historians Conference*, S. 12, s. 1-9.
- Rawson, E. (1969). *The Spartan Tradition in European Tradition*, Clarendon Press, Oxford.
- Redfield, J. (1977-1978). "The Women of Sparta", *The Classical Journal*, S. 73/2, s. 146-161.
- Robling, F. H. - Strosetzki, C. (1992). "Apophthegma", *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, S. 12/1, Max Niemeyer, Tübingen, s. 823–825.
- Russo, J. (1997). "Prose Genres for the Performance of Traditional Wisdom in Ancient Greece: Proverb, Maxim, Apothegm", ed. L. Edmunds, R. Wallace, *Poet, Public and Performance in Ancient Greece*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, s. 49-64.
- Schissel, O. (1928). "ἀπόφθεγμα bei Troilos von Side", *Byzantinische Zeitschrift*, S. 28, s. 241-250.
- Schofield, M. (2021). "Plato, Xenophon, and the Laws of Lycurgus", *Polis*, S. 38/3, s. 450-472.
- Scott, Andrew G. (2017). "Spartan Courage and the Social Function of Plutarch's Laconian Apophthegms", *Museum Helveticum*, S. 74/1, s. 34-53.
- Searby, D. M. (2015). "Greek Collections of Wise and Witty Sayings", ed. Alessandro Bausi, *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction*, COMSt, Hamburg, s. 443-447.
- Searby, D. M. (2019). "The Fossilized Meaning of Chreia as Anecdote", *Mnemosyne* S. 72, s. 197-228.
- Searby, D. M. (2020). "The Unmentionable Apophthegm: An Overview of the Pagan Greek Tradition", ed. S. Ashbrook Harvey, Th. Arentzen, H. Rydell Johnsén, A. Westergren, *Wisdom on the Move: Late Antique Traditions in Multicultural Conversation. Essays in Honor of Samuel Rubenson*, Brill, Leiden, s. 75-96.
- Sihler, E. G. (1893). "Aristotle's Criticisms of the Spartan Government", *The Classical Review*, S. 7/10, s. 439-443.
- Stadter, P. A. (2008). "Notes and Anecdotes: Observations on Cross-Genre Apophthegmata", ed. A. G. Nikilaidis, *The unity of Plutarch's work: "Moralia" themes in the "Lives", features of the "Lives" in the "Moralia"*, Walter de Gruyter, Berlin, s. 53-66.
- Stadter, P. A. (2014). "Plutarch's Compositional Technique: The Anecdote Collections and the Parallel Lives", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, S. 54, s. 665–686.

- Talbert, R. J. A. (2005). *Plutarch on Sparta*, Penguin Classics, London.
- Tigerstedt, E. N. (1974). *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*, II, Uppsala.
- Ziegler, K. (1949). *Plutarchos von Chaironeia*, Druckenmüller, Stuttgart.
- Zweig, B. (1993). "The Only Women Who Give Birth to Men: A Gynocentric, Cross-Cultural View of Women in Ancient Sparta", ed. M. DeForest, *Woman's Power, Man's Game: Essays on Classical Antiquity in Honor of Joy K. King*, Wauconda, IL., s. 32-53.

